

5. Зейкан Я. П. Захист у цивільній справі. Науково-практичний коментар. – К.: КНТ, 2009 – С. 431.

6. *Новели Закону України «Про судоустрій і статус суддів».* – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://legal-help.com.ua/?p=1277>.

7. Юрченко Л. В., Дударев Д. С. Повноваження Верховного Суду України з перегляду судових рішень у кримінальних справах // Ученые записки Таврического

национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – 2010. – Том 23 (62). – № 2. – С. 279.

8. *Лист Голови Верховного Суду України до Голови Верховної Ради України з приводу розгляду парламентом проекту Закону України «Про судоустрій України і статус суддів».* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tema.in.ua/article/5598.html>.

The article is devoted research of separate positions of Civil code of procedure of Ukraine and Law of Ukraine «About sudoustruy and status of judges» on questions the revision of court decisions from civil cases by Supreme Court of Ukraine.

Стаття посвячена дослідженню окремих положень Гражданського процесуального кодексу України і Закону України «О судоустройстве и статусе судей» по вопросам пересмотра судебных решений по гражданским делам Верховным Судом Украины.

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ДИТИНИ

Резнік Г. О.,

молодший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядаються різні наукові підходи щодо класифікації особистих немайнових прав; досліджується поняття «особисті немайнові права дитини». Зокрема, проаналізовано основні види прав дитини.

Ключові слова: особисті немайнові права, класифікація особистих немайнових прав, особисті немайнові права дитини, види особистих немайнових прав дітей.

Правовий захист інтересів дітей – є однією з важливих функцій будь-якого суспільства.

Права дитини, за своєю суттю, відрізняються від прав дорослих змістом, значенням, походженням. Кожне право дитини слід розглядати з позиції наданих державою можливостей розвиватися, набувати певних навичок для формування дорослої особистості.

Національне законодавство не виділяє прав дитини в окрему категорію декларуючи, що права дітей є похідними від загальних прав людини, а тому права, закріплені в основних нормативно-правових актах, відносяться і до дітей.

У більшості випадків особисті немайнові права дитини не залежать від її волі, оскільки через свій вік дитина не може самостійно їх здійснювати. А тому особисті немайнові права дитини є залежними від волі батьків або осіб, що їх замінюють, ними ж, переважно, здійснюються і реалізуються.

Необхідність особливої турботи про дітей, через їх фізичну та розумову незрілість, формулює принципово важливі думки про конкретизацію прав такої специфічної та найбільш вразливої групи населення. А тому виділення прав дитини в окрему категорію надасть можливість створити більш дієвий механізм захисту цих прав.

Особисті немайнові права, їх ознаки, види, місце в системі цивільного права України завжди обговорювалися українськими вченими. Разом з тим особисті немайнові права дитини не виділяються в окрему категорію, а тому і не класифікуються.

Вивченню питань, пов'язаних з особистими немайновими правами та їх видами, присвятили свої роботи такі провідні українські вчені-юристи: О. В. Дзера, В. В. Луць, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук та ін. У наукових працях згаданих авторів зосереджено увагу на розумінні терміна «особисті немайнові права» та окремих видах особистих немайнових прав.

Аналіз вітчизняної літератури із зазначеного питання свідчить про відсутність на сьогодні комплексних дослід-

жень, предметом яких є особисті немайнові права дитини, і, зокрема, їх види. Проте окремі питання особистих немайнових прав дітей, зокрема і їх види, розглядалися у працях В. І. Борисової, І. В. Жилінкової, Л. А. Ольховик та ін. Проте у працях зазначених авторів окремо не висвітлювалися питання щодо класифікації особистих немайнових прав дітей.

Відсутність єдності у поглядах вітчизняних науковців з приводу необхідності класифікувати особисті немайнові права дитини та відсутність чітких критеріїв їх класифікації актуалізують досліджуване питання.

Тому метою даної статті є аналіз основних видів особистих немайнових прав фізичних осіб та формування власної класифікації особистих немайнових прав дитини на основі проведеного дослідження.

Вперше серед вітчизняних науковців визначення особистих немайнових прав дитини, в рамках дисертаційної роботи, дала Л. А. Ольховик. Зокрема, авторка визначила особисті немайнові права дитини як природні, невід'ємні права, що виникають із приводу благ немайнового характеру, які позбавлені економічного змісту та грошової оцінки, тісно пов'язані з особою носія, індивідуалізують її, не передаються і не відчужуються, мають специфічні підстави виникнення та припинення, мають строковий характер, належать усім без винятку батькам та дітям у рівному обсязі, захищаються батьками та іншими особами, регулюються переважно ЦК та СК України [1, с. 8].

Неможливо надати єдине визначення поняттю «особисте немайнове право». Однак авторське бачення цього поняття є таким – особисті немайнові права дитини, спрямовані на виховання та розвиток кожної дитини, є природними, невід'ємними правами, що надають їй можливість (самостійно або через батьків чи осіб, що їх замінюють) реалізувати свої духовні, соціальні, біологічні потреби, як потреби розвитку.

Дуже важливою для пізнання природи та сутнісних характеристик особистих немайнових прав, визначення

значення та місця їх системи в праві, відмежування її від схожих систем є їх класифікація [2, с. 109].

Особисті немайнові права дитини, зрозуміло, потребують власної класифікації. Саме дослідження системи немайнових прав потрібне для того, щоб більш детально вивчити ознаки та відмінності прав, які ми розглядаємо, виявити особливості захисту прав дитини.

Як зазначила І. Г. Король: «сене класифікації особистих немайнових прав полягає в тому, щоб на основі визначеного критерію поділяти права на групи, що об'єднані єдиним юридичним змістом» [3, с. 67].

Відповідно до норм цивільного законодавства система особистих немайнових прав складається з особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, та особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (гл. 21, 22 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України) [4].

Л. В. Федюк, розглядаючи види особистих немайнових прав, запропонувала таку їх класифікацію: 1) за суб'єктами: особисті немайнові права, що належать лише фізичній особі; права, що належать юридичній особі; права, що можуть мати як фізичні, так і юридичні особи; 2) за сферою суспільного життя: гуманітарні; особистісні; інформативні; соціально-культурні; демократизаторські; 3) за призначенням: первинні; похідні; 4) за галузями законодавства: конституційні; адміністративні; трудові; сімейні; житлові; екологічні; цивільні [2, с. 122].

Серед вітчизняних цивілістів найбільш повну класифікацію цих прав дав Р. О. Стефанчук, який визначив два типи особистих немайнових прав: а) універсальні (загальні) особисті немайнові права (які носять фундаментальний характер та належать усім без винятку фізичним особам); б) окремі (спеціальні) особисті немайнові права, якими наділені лише окремі фізичні особи внаслідок здійснення ними певних дій, наділення їх певним спеціальним правовим статусом (правовим модусом), або за інших підстав, прямо передбачених законом. При цьому Р. О. Стефанчук встановив, що перший тип універсальних особистих немайнових прав поділяється на дві групи. Перша група – універсальні (загальні) особисті немайнові права, що забезпечують фізіологічне (природне) існування фізичної особи – має у своєму складі, в свою чергу, такі роди: а) права, що забезпечують природну (біопсихічну) цілісність фізичної особи; б) права, що забезпечують відтворюваність фізичної особи; в) права, що забезпечують природну відособленість фізичної особи. Друга група – універсальні (загальні) особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, поділяється на такі роди: а) права, що забезпечують індивідуалізацію фізичної особи в суспільстві; б) права, що забезпечують соціальний статус фізичної особи; в) права, що забезпечують свободу соціального буття; г) права, що забезпечують особисту інформованість фізичної особи; д) права, що забезпечують приватність фізичної особи. При цьому кожен із цих родів особистих немайнових прав фізичних осіб має свій додатковий видовий поділ. Вчений довів, що другий тип особистих немайнових прав фізичної особи поділяється на такі групи: а) спеціальні (окремі) особисті немайнові права фізичної особи у сфері інтелектуальної діяльності; б) спеціальні (окремі) особисті немайнові права фізичної особи у

сфері сімейних відносин; в) спеціальні (окремі) особисті немайнові права фізичної особи у сфері медичних відносин; г) спеціальні (окремі) особисті немайнові права дітей та інших фізичних осіб, що мають вади у дієздатності; д) постнативні особисті немайнові права фізичних осіб. Кожна із груп має додатково внутрішню родову та видову диференціацію [5, с. 7–8].

У цьому контексті варто звернути увагу на різноманіття приведених класифікацій особистих немайнових прав особи та відсутність конкретної класифікації особистих немайнових прав дитини.

І. Г. Король, досліджуючи особисті немайнові права дитини за сімейним правом Російської Федерації, зазначає, що російський законодавець не розмежує нематеріальні блага та особисті немайнові права, а тому благо існує незалежно від того, визнане воно державою чи ні. Таким чином, як випливає із даного положення, можна виділити блага, що охороняються законом, та блага, що не вказані в законі і правом не охороняються. Разом з тим у зв'язку з галузевою належністю особисті немайнові права дитини авторка класифікує на: матеріальні та процесуальні особисті немайнові права [3, с. 54, 74].

Як уже зазначалося, із вітчизняних вчених єдину класифікацію особистих немайнових прав дитини дала Л. А. Ольховик, яка за цільовою спрямованістю розділила останні на:

– особисті немайнові права, спрямовані на забезпечення фізичного та психічного благополуччя дитини (право на життя, право на здоров'я, право на сім'ю);

– особисті немайнові права, спрямовані на забезпечення соціального буття дитини (право на реєстрацію народження, право на індивідуалізацію особи в суспільстві, право на освіту) [1, с. 71].

Враховуючи наведені класифікації особистих немайнових прав і надану лише Л. А. Ольховик систему особистих немайнових прав дитини, вважаємо за доцільне розробити та обґрунтувати власну класифікацію.

Особливістю особистих немайнових прав неповнолітніх осіб є виникнення прав з настанням певних подій, таких як: народження, досягнення дитиною певного віку або на підставі, передбаченій законом. Саме тому можна виділити особисті немайнові права дітей за способом виникнення на:

1) особисті немайнові, що виникають з моменту народження (право на життя, ім'я, здоров'я та ін.);

2) особисті немайнові права, що виникають у процесі розвитку дитини (набуті права), (право на інформацію, свободу творчості та ін.);

3) особисті немайнові права, що виникають з підстав, визначених у законі (право на зміну імені, прізвища, по батькові, право на самостійний виїзд за межі країни та ін.).

Виховання дітей є природним обов'язком батьків, що передбачає реалізацію можливості батьків виховувати дитину на власний розсуд, спрямовуючи дитину, проте не нав'язуючи своєї думки. Державна влада не втручається у процес сімейного виховання неповнолітніх осіб. Проте є предмети виховання, які вважаються надто важливими для держави і суспільства зокрема, а тому визначаються обов'язковими для кожної дитини. У сучасному світі таким предметом виступає освіта. Відповідно, пропонуємо класифікувати особисті немайнові права за предметом виховання на:

1) особисті немайнові права, що виникають з обов'язку батьків виховувати дітей і сприяти їх в отриманні освіти, у тому числі за кордоном;

2) особисті немайнові права що виникають з обов'язку держави на забезпечення освіти і виховання неповнолітніх громадян (дошкільна, шкільна, середня обов'язкова, вища освіта).

Варто зазначити, що особисті немайнові права дітей існують незалежно від того, закріплені вони у законодавстві чи ні, і такі права існують навіть якщо вони взагалі не регулюються правом. До таких прав належать: право дітей на повагу та любов батьків, їх довіру, прихильність, турботу, догляд. З викладеного матеріалу є можливість класифікувати особисті немайнові права залежно від нормативного закріплення на:

1) особисті немайнові права, закріплені законом;

2) особисті немайнові права, що існують незалежно від правового регулювання (не визначені та не закріплені законом).

Конституція України [6] закріпила рівність усіх у своїх правах. Проте реалії сучасного життя доводять нам, що є діти, які потребують більшої уваги та захисту – діти-сироти, діти-інваліди, неповнолітні, що перебувають у спеціальних виховних установах, тощо. Тому залежно від несприятливих умов, в яких опинилася дитина, немайнові права можна класифікувати на:

1) особисті немайнові права дітей, що залишилися без батьківського піклування (право на спеціалізовану медичну, психологічну допомогу, право на соціальну реабілітацію, право на повноцінне життя в умовах, що забезпечують гідність дитини, право на включення в активне суспільне життя);

2) особисті немайнові права дітей-інвалідів та дітей з особливостями психофізичного розвитку (право на особливу турботу, утримання, спеціальне виховання та ін.);

3) особисті немайнові права дітей, що постраждали від стихійних лих, аварій, катастроф (право на відселення із зони стихійного лиха, право на об'єднання з сім'єю та ін.);

4) особисті немайнові права дітей-біженців (право на захист своїх інтересів, турботу з боку держави (допомога у розшуку родичів, медична допомога);

5) особисті немайнові права дітей, що перебувають у спеціальних виховних установах (право на гуманне ставлення, побачення з батьками та ін.).

З моменту народження дитина, перш за все, вступає у відносини з батьками, у яких виникають обов'язки перед дитиною. Однак, розвиваючись, дитина дорослішає і починає взаємодіяти з суспільством за ймовірності настання несприятливих умов.

Залежно від системи відносин, у які вступає дитина, або обставин, що виникають незалежно від волі дитини, можна виділити:

1) особисті немайнові права дітей, що виникають в сім'ї (право на проживання, спілкування, ім'я та ін.);

2) особисті немайнові права дитини, що виникають при взаємодії дитини з суспільством (право на освіту, відпочинок, свободу об'єднання та ін.);

3) особисті немайнові права дитини, що виникають при настанні несприятливих умов та екстремальних ситуацій (право на особливу турботу, утримання, виховання та ін.).

Особисті немайнові права дітей уявляється доцільним класифікувати залежно від зв'язку немайнових прав з майновими на:

1) особисті немайнові права неповнолітніх, пов'язані з майновими (особисті права авторів у галузі науки, літератури та ін.);

2) особисті немайнові права неповнолітніх, не пов'язані з майновими (право на ім'я, право на інформацію та ін.).

Як правило, матеріально-правові норми встановлюють права та обов'язки різних суб'єктів суспільних правовідносин. Натомість процесуальні норми встановлюють процедуру здійснення прав або виконання обов'язків, закріплених у матеріальних нормах, та визначають оптимальний порядок застосування норми матеріального права. ЦК України є нормативно-правовим актом, що містить, перш за все, норми матеріального права. Характеризуючи процесуальні норми, згадаємо Сімейний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, процесуальні норми яких спрямовані на захист прав дітей. Виходячи з цього, особисті немайнові права дитини можна класифікувати за галузевою належністю на:

1) матеріальні особисті немайнові права (право на ім'я, право на спілкування з батьками, право жити та виховуватись у сім'ї та ін.);

2) процесуальні особисті немайнові права (право на захист та представництво, право бути вислуханим під час судового засідання, в тому числі за участю законних представників).

Особисті немайнові права неповнолітніх настільки різноманітні, що регулюються різними галузями права. Відповідно до вищевикладеного особисті немайнові права дитини можна класифікувати за предметом правового регулювання на:

1) немайнові права дитини, урегульовані конституційним правом;

2) немайнові права дитини, урегульовані цивільним правом;

3) немайнові права дитини, урегульовані сімейним правом;

4) немайнові права дитини, урегульовані іншими галузями права.

За колом осіб особисті немайнові права дітей можна поділити на:

1) загальні;

2) спеціальні (поширюються на дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів та ін.).

Особливої уваги заслуговують так звані потенційні права дитини. Потенційними правами є права, які, можливо, з'являться у дитини в майбутньому і стануть фактичними (реальними) за умов настання певних подій.

Нагадаємо, що в силу свого віку дитина не просто не має можливості самостійно реалізувати надані законом права, а значну частину цих прав набуває лише після досягнення певного віку. Відповідно, період від народження до досягнення дитиною повноліття умовно включає в себе різні вікові групи: новонароджений, малолітній, підліток, неповнолітній. А тому, зростаючи, досягаючи певного віку, дитина набуває нових прав, які відрізняються за змістом, обсягом, віковими потребами і т. д.

Вікові обмеження набуття та можливості реалізації прав дитини встановлені законодавчими актами України. Наприклад, право на шкільну освіту може бути реалізоване лише після досягнення певного віку.

лізоване з шестирічного (семирічного) віку, оскільки відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [7] з двомісячного віку до трьох років дитина відвідує ясла, а від трьох років і до шести (семи) – дитячий садок, отримуючи, тим самим, дошкільну освіту.

Очевидно, що віковий критерій багато в чому визначає можливість дитини бути учасником певних правовідносин.

Запропоновану нами класифікацію не можна вважати завершеною в силу розмаїття особистих немайнових прав дитини, проте вона може допомогти детальніше охарактеризувати цю специфічну категорію прав дитини.

Результати проведеного дослідження свідчать, що особисті немайнові права неповнолітніх настільки багатогранні і багаторівневі, що класифікувати їх лише за одним критерієм неможливо. Саме тому вважаємо за доцільне надати власну класифікацію: 1) за способом виникнення: особисті немайнові права, що виникають з моменту народження; особисті немайнові права, що виникають в процесі розвитку дитини (набуті права); особисті немайнові права, що виникають з підстав, визначених у законі; 2) за предметом виховання: особисті немайнові права, що виникають з обов'язку батьків виховувати дітей; особисті немайнові права, що виникають з обов'язку держави виховувати неповнолітніх громадян; 3) залежно від нормативного закріплення: особисті немайнові права закріплені законом; особисті немайнові права, що існують незалежно від правового регулювання (не визначені та не закріплені законом); 4) залежно від несприятливих умов, у яких опинилася дитина: особисті немайнові права дітей, що залишилися без батьківського піклування; особисті немайнові права дітей-інвалідів та дітей з особливостями психофізичного розвитку; особисті немайнові права дітей, що постраждали від стихійних лих, аварій, катастроф; особисті немайнові права дітей-біженців; особисті немайнові права дітей, що перебувають у спеціальних виховних установах; 5) залежно від системи відносин, у якій

вступає дитина, або обставин, що виникають незалежно від волі дитини, можна виділити: особисті немайнові права дітей, що виникають в сім'ї; особисті немайнові права дитини, що виникають при взаємодії дитини з суспільством; особисті немайнові права дитини, що виникають при настанні несприятливих умов та екстремальних ситуацій; 6) залежно від зв'язку немайнових прав з майновими на: особисті немайнові права неповнолітніх, пов'язані з майновими; особисті немайнові права неповнолітніх, не пов'язані з майновими; 7) за предметом правового регулювання на: немайнові права дитини, урегульовані конституційним правом; немайнові права дитини, урегульовані цивільним правом; немайнові права дитини, урегульовані сімейним правом; немайнові права дитини, урегульовані іншими галузями права; 8) за колом осіб: загальні та спеціальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ольховик Л. А.* Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ольховик Л. А. – Х., 2006. – 219 с.
2. *Федюк Л. В.* Система особистих немайнових прав у цивільному праві. Монографія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – 148 с.
3. *Король И. Г.* Личные неимущественные права ребёнка по семейному праву Российской Федерации : научно-практическое пособие. – Москва : Проспект, 2010. – 160 с.
4. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 // Голос України від 12.03.2003 – № 45.
5. *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 / Стефанчук Р. О. – К., 2008. – 242 с.
6. *Конституція України* від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. – № 30. – Ст. 141.
7. *Закон України «Про дошкільну освіту»* // Відомості Верховної Ради України від 07.12.2001 р. – № 49. – Ст. 259.

The article highlights the different scientific approaches to the classification of the moral rights; study the notion of «moral rights of the child». In the above privacy, analyzed the fundamental rights of the child.

В статье рассматриваются разные научные подходы относительно классификации личных неимущественных прав; исследуется понятие «личные неимущественные права ребёнка». В частности, проанализированы основные виды прав ребёнка.

ЗАХИСТ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА ПОДРУЖЖЯ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Лобанова Т. В.,

молодший науковий співробітник відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Статтю присвячено дослідженню особливостей захисту особистого немайнового права подружжя на свободу та особисту недоторканність. Значну увагу приділено проблематиці встановлення режиму окремого проживання подружжя та попередження насильства в сім'ї в контексті захисту особистого немайнового права подружжя на свободу і особисту недоторканність.

Ключові слова: особисте немайнове право, права подружжя, захист, право на свободу, право на особисту недоторканність, сім'я, окреме проживання, місце проживання, насильство в сім'ї.

Право особи на свободу та особисту недоторканність закріплюється і гарантується нормами конституційного [1, ст. 29], цивільного законодавства [2, ст. 288, 289], міжнародно-правовими актами, а саме, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [3, с. 40, с. 56], Європей-

ською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3, с. 540] тощо.

Чоловіку та дружині гарантоване право на свободу і особисту недоторканність, яке згідно зі ст. 56 СК України передбачає право на вибір місця свого проживання, право на вжиття заходів, які не заборонені законом і не